

<https://www.eltemps.cat/article/12600/entrevista-josep-casals>

POLÍTICA

Josep Casals: "Hi ha una simbiosi entre el periodisme i la política-espectacle"

Josep Casals publica 'Crònica crítica' (Anagrama, 2020), un repàs del moment polític i acadèmic. Entrevistem al professor d'Estètica i Història de l'Art de la Universitat de Barcelona.

Per *Xavier Puig i Sedano*

02.02.2021

Josep Casals | Cedida

—A **Crònica crítica** combina reflexions d'indole filosòfica amb d'altres sobre el moment polític. Quina és la intenció del llibre?

—*Crònica crítica* no neix d'una intenció preconcebuda, sinó més aviat d'una necessitat. Quan vaig publicar *Constel·lació de pasaje*, en la roda de premsa vaig anunciar dos llibres més: la tercera entrega de la "trilogia europea", que es dirà *Europa después de la lluvia*, i *Crònica crítica*. Llavors vaig dir que *Crònica crítica* seria un llibre contundent, fet amb les vísceres, però

també amb arguments susceptibles de ser compartits, i bastants diaris van recollir aquesta “amença” de donar forma a una irritació que jo notava molt estesa. D’una banda, tenia necessitat de respondre a tot allò que ja no aguantava més en el món cultural, el periodisme, la universitat o la política; d’altra banda, aspirava a fer un llibre raonable, que pogués establir ponts entre persones que podien estar en posicions diferents però que coincidien a experimentar un cert malestar. Tanmateix, veia que les instàncies de poder recuperaven o dilapidaven l’energia que sorgia d’aquest descontentament. En part, el que ha passat a Catalunya en els darrers anys respon també a aquest estat de neguit. Hi ha parts del llibre que es basen en anotacions fetes dia a dia, cosa que m’ha permès ser bastant precís en el diagnòstic. Tanmateix, per diverses raons la publicació del llibre es va demorar, i com que seguien passant moltes coses, anava incorporant-hi reflexions sobre el que em semblava simptomàtic, alhora que intentava integrar les diferents parts. D’aquesta manera el llibre es va anar convertint en un assaig, i vaig aprofundir en alguns temes de caràcter històric o filosòfic. Perquè no volia fer només una crítica sinó també oferir una perspectiva alternativa.

—Creu que hi ha una decadència dels àmbits tradicionals de producció de pensament? Quines conseqüències té això?

—Crec que vivim en una època d’aigües baixes. La racionalitat gerencial o el model del marketing s’estén a tots els àmbits, des de la política a la creació cultural, sotmetent-los a la lògica de la rendibilitat. En el segon capítol, “La cultura com a gran guinyol”, em pregunto des de quan s’han imposat els valors de l’Homo Economicus; i al llarg del llibre es palesa que en els anys vuitanta del segle passat es produeix una inflexió important. Però en el primer capítol ja mostro que els hàbits i les inèrcies del periodisme malbaraten el pensament tot reproduint mecanismes característics del capitalisme. I això és objecte de crítica des de Nietzsche fins al pensament alternatiu que troba el seu auge als anys vint o trenta del segle XX i que es reactiva en els seixanta i setanta. Després, en canvi, el que s’havia vist com a perversió es converteix en el model triomfant: l’esperit es veu impregnat pels criteris de la publicitat o la borsa de valors; i es produeix una certa paradoxa: el predomini del que és

intercanviable i equivalent –cada notícia fa oblidar l’anterior- indueix a buscar compensacions efectistes, i així l’eterna repetició del mateix s’ornamenta amb la falsa lluentor del sensacionalisme o l’emocionalisme. Aquest univers redundant no coneix altre fita que l’èxit immediat. Sempre hi ha un filtre que determina què apareix o com apareix, i aquestes pautes són les del poder. El lloc del pensament tendeix a ser ocupat per clixés, tòpics, eufemismes...; clixés que creiem que pensem nosaltres però que ens empassen com un menjar precuinat i enllaunat.

—Creu que aquesta decadència o crisi del periodisme va influir en l’esdevenir dels fets del 2017?

—En general, hi ha una simbiosi entre el periodisme i la política-espectacle. En el cas del “procés”, a més, hi ha hagut una incidència molt directa de TV3. Aquest mitjà no es mou tant per una convicció política com per un inequívoc utilitarisme: ha estat una eina al servei d’un poder que primer s’encarnava en Mas i després en el President que Mas va triar: Puigdemont, i després en el President que Puigdemont va triar: Torra. D’altra banda, caldria recordar la relació entre la idea de “pàtria” i els conceptes de “patriarca” i “patrimoni”. L’enllaç entre la mentalitat del nacionalisme conservador, és a dir, l’univers convergent, i TV3 ha durat més que el mateix partit CDC. I això es veu en un to carrincló molt característic i en un èmfasi que vol subratllar les emocions però que en realitat les aplanava fent-les insubstancials.

Crec que l’independentisme sempre ha donat prioritat a l’efecte mediàtic per sobre de la construcció d’un autèntic moviment polític. La direcció efectiva del “procés” ha privilegiat allò espectacular, les càbales, la recurrència dels “dies històrics”...; i els mitjans han amplificat aquestes expectatives, que de fet reproduïen la seva lògica.

També ha passat que primer apareixia una idea a *La Vanguardia*, i dos dies després era repetida pel polític de torn. I en els dos casos era una idea mancada de coherència, almenys des d’un punt de vista emancipador. En el llibre dono molts exemples de visió esbiaixada i de maltractament del llenguatge. Sense un mínim de rigor, no hi ha capacitat d’acció operativa ni possibilitat de desemmascarar el que és il·lusori. Quan s’erosionen les condicions de sentit, el resultat sol ser la docilitat acrítica.

—Vostè parla de l'independentisme com d'un “moviment de ruptura hegemunitzat per dirigents conservadors”. Què vol dir amb això? Va ser aquesta una de les febleses de l'independentisme el 2017?

—Crec que hem de diferenciar entre un moviment de masses que enllaça amb tota una tradició insurgent davant de l'Estat centralista, i els polítics que l'han portat a un cul de sac. Un moviment de ruptura necessita incorporar tots els sectors maltractats pel capitalisme, però els polítics que han dirigit el procés s'han mostrat incapaços de donar-li un contingut que afavorís la unió amb altres moviments socials. Recordem les eleccions de 2012, quan Mas, identificant-se amb “la voluntat de Catalunya”, apareixia com un messiès amb els braços oberts, després d'aplicar una brutal política neoliberal de la qual encara patim les conseqüències. No era sinó una fugida endavant per conservar un poder que feia aigües, i l'esquer utilitzat llavors i després va ser la idea d'unitat nacional; una idea esterilitzadora que la tradició d'esquerres ha criticat, però que en aquest cas, per la influència d'un potent arsenal mediàtic, ha impregnat plataformes populars i partits presumptament d'esquerres. El que hi havia en realitat era una guerra per liderar el procés; fins i tot es va trencar el bloc per l'autodeterminació dient que aquesta era “una pantalla superada”. La força del moviment era la capacitat de mobilitzar. Però, si les continuades manifestacions de centenars de milers de persones remetien a una crisi d'autoritat de les elits en el poder, els dirigents de l'independentisme no han impulsat aquesta voluntat d'avançar vers una democràcia més activa. Hem assistit a actituds i comportaments presidencialistes i a tota una fraseologia enganyosa que ha acabat sent paralitzant. Heus aquí el que cal esperar dels polítics conservadors. Perquè en el fons temen les masses dempeus. Ni davant del 155, ni davant dels engarjolaments, ni després de la sentència del procés contra “el procés”, l'energia insurgent va trobar formes d'articulació i de mobilització que la multipliquessin; i per tant s'ha anat disgregant.

—Tenen connexió els processos d'emancipació nacional -com el català- amb altres processos d'emancipació lligats a la identitat?

—El concepte d'identitat és molt làbil. No és una referència objectiva, però tampoc és només una ficció. Pel fet de ser un animal social i cultural, l'ésser humà necessita un reconeixement que implica un autoreconeixement, i aquestes dues coses advenen per contacte amb allò altre. La identitat és un conjunt de representacions que podem compartir amb diverses col·lectivitats. Pot arrelar en un fet alhora històric i personal, com el de parlar una llengua. Tradicionalment es veia la nació com una realitat primordial i immutable; el postmodernisme la veu com una invenció. Jo crec que no és una ni cosa ni l'altre. Els moviments d'emancipació nacional tenen una doble dimensió íntima i política, així com en els moviments feministes, queer o LGTBI hi ha vindicació i vivència del cos. Sempre hi ha un component imaginari, però la qüestió es si els deliris són una potencialitat, com en l'art, o un refugi autoafirmatiu i immodificable, com en la religió. El problema és quan la identitat esdevé una closca a la qual t'aferres. A això oposo la idea d'una identitat fluctuant que és un llinar on es creuen operacions de subjecció i desubjecció. Ens anem fent alhora que fem el nostre món amb els llenguatges de què disposem, i aquest món ens fa, però no clavant-nos en una identitat concebuda com a referència única, donada i complida (com la d'un territori delimitat per una frontera). La identitat és un esdevenir plural, obert i en relació dialèctica amb l'alteritat.

—Vostè al llibre s'atreveix a posar sobre la taula alguns elements que, si bé potser no resoldrien del tot la qüestió catalana, considera que podrien ajudar a caminar cap a una resolució del conflicte. Ens ho podria resumir?

—*Crònica crítica* no és un breuari de fórmules o de mesures a prendre; més aviat alerta sobre els camins que no porten enlloc (com per exemple donar un paper protagonista als jutges o advocats) i indaga en qüestions en les quals caldria aprofundir. Una d'aquestes qüestions és el principi d'autodeterminació. Al llibre mostro que la metafísica de la nació es correspon amb el que es deia de la família quan el divorci era il·legal: tant la família com la nació han de ser una unitat o un tot indivisible, cosa que implica donar prioritat al sentiment de pertinença sobre el respecte a la llibertat de l'altre. Negar el dret a la separació entre dues persones o entre

dues nacions és negar, en nom d'un fonament ideal, la realitat del que és singular. L'actitud del xovinista i del mascle és la mateixa: una relació de possessió en lloc d'una relació interactuant. En tot cas convé preparar una força de masses en acció, ja que als que ocupen una posició de domini el sembla natural que tot segueixi igual; i, quan aquesta rigidesa mostra la seva fragilitat, poden respondre brutalment. Això ja ho coneixem; hi hem de comptar. Tanmateix, no s'ha de menystenir la importància del treball educatiu. En un procés de crisi de l'Estat i de canvi i de mobilització intensa, la consciència i l'actitud poden variar substantivament. És en aquesta direcció que insto a afrontar qüestions com la de la sobirania plural o parcial (la disjuntiva és: o dos o més subjectes en interacció, o un de sol que sufoca la diferència). I dins d'aquest marc de reflexió plantejo la possibilitat, avui remota, d'introduir esmenes en la Constitució, per exemple en forma d'una disposició addicional que obri la porta a una consulta; però això tampoc serà l'autodeterminació. Determinar-se vol dir prendre les regnes de la vida pròpia, i això passa per molts moments. El dia u d'octubre va marcar una inflexió en el temps (i en aquells espais: les escoles van deixar de ser només escoles), però l'u d'octubre no va ser el referèndum. Estem parlant de terminis llargs. S'ha de picar pedra i no fiar-ho tot a l'expectativa d'un presumpte esdeveniment salvador. Cal, entre altres coses, desenvolupar un treball de pensament que afronti la crisi de la nació-Estat i que apunti a una Europa diferent sense dissociar en cap moment política i cultura.

—Dedica una part del text a tractar la crisi de les democràcies occidentals. Davant d'això hi ha respostes de caràcter nacionalista i cosmopolita. Quina creu vostè que pot ser la via de sortida d'aquestes crisis?

—En el llibre dic que cal saber respondre a l'emergència de forces que responen a problemes complexos propagant la por i la mentida. Sovint la mentida es concreta en la denigració d'un espantall o d'un grup rival i es desplega a partir de models d'identitat narcisistes. Més que un judici de preferència, aquest orgull de grup és un prejudici, un reflex primari que sol prendre la forma d'un nacionalisme idealista. En relació amb el fet nacional, la noció de sobirania mira cap a dues direccions antagòniques: pot dinamitzar

una resistència a un estat de subjecció i d'abús, o pot apuntar al manteniment de privilegis reals o il·lusoris, com quan B. Johnson diu a propòsit del Brexit: “hem guanyat sobirania”. Quan s'atribueix a la nació un caràcter o un valor moral, o quan es presenta una realitat històrica com una comunitat natural amb una línia de demarcació tancada, estem davant d'un fenomen més religiós que polític. I és decisiu que la política recuperi la preeminència com a espai de relacions i d'intermediació entre elements heterogenis. Quan predomina l'adhesió a una fe, tot es veu des d'un únic angle: el propi, i aquest nacionalisme propicia que s'accepti incondicionalment tot el que afavoreix als “meus”. Ja a finals del segle XIX, aquesta “l'autocontemplació” va ser criticada per Jaume Brossa o G. Alomar, i en el llibre manifestò la meua simpatia per aquest esperit cosmopolita en oposició a la idea de “nosaltres sols” o d'una “ànima col·lectiva” (expressió de Prat de la Riba que ha trobat reformulacions recents: “està escrit en el nostre ADN”, etc.). Tanmateix, en el llibre també crítico un corrent anomenat “cosmopolitisme de la raó” que remet la universalitat a la consciència individual i menysté la diferència associada al cos; és un corrent racionalista que torna a la idea d'una naturalesa humana definida per un substrat moral i psicològic en l'individu; i aquest és un mite que tendeix a la clausura en un mateix i a la impermeabilització respecte al que irromp des de fora.

—Enmig d'aquest debat, situa un concepte que considera clau, la cultura de la revolta. A què es refereix?

—L'expressió *culture-révolte* pertany a Julia Kristeva, que justament és una de les autores que ha criticat la tradició universalista-racionalista. En Kristeva la paraula “revolta” recupera la riquesa d'una polisèmia vinculada a la seva etimologia: un sentit que aplega idees com gir, retorn, desplaçament... Kristeva, igual com ho van fer Ingeborg Bachmann i d'altres, al·ludeix a experiències culturals que apunten a una subjectivitat com a esdevenir, a un pensar indissociable de la sensibilitat i la memòria, a una primacia de la contingència sobre tota essència... El regirament que així apareix es correspon amb la pertorbació cultural que jo he investigat a *Afinidades vienasas* i *Constelación de pasaje*. Jo ho presento com un llarg procés de

pèrdua d'innocència, com una llarga remoció amb molt epicentres. I a Crònica Crítica mostro que això és el que el món mediàtic no té present quan oscil·la entre el cinisme postmodern i la idea decimonònica de veritat objectiva. El que anomeno “modernitat crítica” ha qüestionat tant les certeses del positivisme com el poti-poti amorf i indiferent; mirant a un horitzó de complexitat, posa l'accent en el llenguatge i en la interdependència, sense deixar de veure la importància del que és temporal i contingent. Aquesta consciència de la indeterminació és l'altra cara de l'exigència d'autodeterminació, així com la imprevisibilitat és l'altra cara de la llibertat. En canvi, apuntalar-se en crosses idealistes és entregar-se a una simplificació per no afrontar la realitat; és voler mantenir-se en la mentida per no assumir el que té d'incomplet tota veritat.

—Al final del seu llibre planteja que una obertura de vies per a la “crisi catalana” podria obrir perspectives en el sentit d'afavorir una Europa de nacions i regions, més enllà del que representa l'actual burocràcia social-liberal. Això ho va escriure el desembre de 2019 en relació amb la presència de Podemos en el Govern espanyol; un any després encara ho veu plausible?

—En el llibre no dic que Podemos pugui ser el que obri aquestes vies. Justament parlo d'aquesta perspectiva d'una altra Europa en discussió amb als sectors de l'esquerra que contraposen lluita social i lluita d'emancipació nacional, i a dintre de Podemos n'hi ha, com n'hi havia al moviment de les places; però aquesta heterogeneïtat pot ser un ferment de debat i això sempre és bo si s'organitza d'una manera no vertical. Al llibre mostro que, ben al contrari del que diuen els que neguen la importància de l'opressió nacional, ha existit una sensibilitat molt aguda i un fort debat respecte a aquesta qüestió en els moviments populars europeus i catalans. Però també rebutjo la idea de considerar com a enemic tot el que està enllà de l'Ebre. Dificilment podrem trobar una solució per al contenciós territorial sense atendre al que passa a Espanya. I a la inversa: no hi pot haver canvi real a Espanya sense erradicar les posicions de domini sobre les nacions minoritàries, cosa que dubto que Pedro Sánchez estigui en condicions de fer. Els límits de l'acció de Podemos

en el nou govern espanyol van quedar clars ja quan Sánchez va convertir les tres vicepresidències pactades en quatre, deixant-ne una de sola per Podemos. I en el mateix programa electoral de Podemos la qüestió quedava molt diluïda. Però, quan es va fer la primera temptativa de diàleg “paritari”, hi va haver elements de pantomima i d’encarcarament per les dues bandes. Negociar vol dir combinar fermesa i ductilitat; i cal exercitar aquesta pràctica, unint-la a la mobilització, perquè no es pot esperar que l’Europa dels Estats sigui receptiva a la vindicació de les nacions minoritàries. Un dels problemes del “procés” va ser no tenir present què és la raó d’Estat i com actuen els aparells que l’apliquen. A aquesta lògica arbitrària només se li pot oposar una mobilització fundada en un reclam d’equitat. Però aquest reclam s’oblida quan es diu que ja no hi ha dretes ni esquerres o que l’exigència de respondre a la discriminació o als estats de misèria es deixa per més endavant. D’aquesta manera, el moviment d’emancipació nacional s’aïlla i es condemna a la impotència. *Crònica crítica* s’orienta vers la idea d’una confluència de moviments en lluita contra tot tipus d’opressió, sigui aquesta nacional, social o de gènere. En tal idea no pot deixar d’haver una reflexió sobre les formes d’organització estable, i aquesta reflexió ens fa veure, malauradament, que cap dels models en presència pot servir d’exemple.